

BERLÍN NACISTICKÝ

Berlín v letech 1933–1945

Od roku 1920 se hlavní město Německa skládalo v podobě metropole Velkého Berlína (Groß Berlin) ze sedmi větších měst (Charlottenburg, Köpenick, Lichtenberg, Neukölln, Schöneberg, Spandau, Wilmersdorf), 59 obcí a 27 venkovských obvodů. Bydlelo v něm 4,2 milionu obyvatel a kromě říšských úřadů bylo sídlem i pruské vlády. Za vlády NSDAP se počet obyvatel zvýšil až na 4,42 milionu v roce 1942. Po válce počet obyvatel v rozděleném Berlíně klesl na 3–3,5 milionu obyvatel. Berlín byl velmi průmyslovým městem a také dopravním centrem, takže zde působilo i během nacistického režimu velké množství zahraničních dělníků a za války válečných zajatců, kteří společně s vězni koncentračních táborů odklízeli škody, způsobené spojeneckým bombardováním. Poprvé bylo město bombardováno v srpnu 1940, ale nejintenzivnější vlna náletů proběhla od listopadu 1943 do března 1944 a pak znovu od podzimu 1944. V důsledku náletů zemřelo na 50 tisíc osob a zničena byla asi polovina veškeré bytové kapacity. Od podzimu 1943 bylo proto z metropole evakuováno asi milion Berličanů.

V době Výmarské republiky nebyl podobně jako ostatní velká města baštou nacionálních socialistů, ale – díky svému průmyslovému charakteru – sociálních demokratů a komunistů. A to i přesto, že od roku 1926 byl nacionálně socialistickým župním vedoucím v Berlíně pozdější říšský ministr propagandy Josef Goebbels (1897–1945), jenž od konce 30. let město v podstatě řídil.

Město politického teroru

Již politickou atmosféru přelomu 20. a 30. let 20. století určovaly pouliční střety mezi bojůvkami SA a komunisty. Jmenováním Adolfa Hitlera německým kancléřem 30. ledna 1933 a pak po požáru Říšského sněmu se rychle všechno změnilo i v Berlíně, ačkoliv na povrchu běžného života se zdánlivě změnilo jen málo. (viz citát S. Haffnera) Berlín se stal dějištěm teroru proti všem, kteří se postavili nové moci a nebo byli považováni za nebezpečné. Kolem 150 improvizovaných vězení, často v lokálech, kde se scházela SA, bylo zaplněno politickými odpůrci. Mnozí pak byli deportováni do „ochranné vazby“ do koncentračních táborů v Oranienburgu a

K tomu, co uvidíme

Kde stálo Nové říšské kancléřství

Kde byly v roce 1933 nacisty páleny knihy

Metropole Germania a co z ní zbylo

Pomníky nacistických zločinů

Topografie nacistického teroru

Olympia 1936

Nálety zbořený Berlín

Sovětské prapory nad Berlínem 1945

Zdí rozdělený Berlín

Sonnenburgu a řady dalších míst fungujících někdy jen krátce také jako provizorní koncentrační tábory. Vrcholem řádění SA byl týden mezi 21.–26. červnem 1933, kdy bylo pozatýkáno na 14000 berlínských občanů, kteří byli mučeni a 14 z nich, z velké části socialisté nebo komunisté, nepřežilo. Místem teroru Berlín zůstal až do konce Třetí říše, neboť zde na proslulé ulici Prince Albrechta (Prinz-Albrecht-Strasse) sídlilo gestapo a jeho následník Hlavní úřad říšské bezpečnosti (RSHA).

Město inscenace moci

Jak ukázal pochodňový průvod nacistů a jejich stoupenců Berlínem z 30. ledna 1933 nebo masový průvod šesti set tisíců SA a SS manů v dubnu 1933 a řada dalších podobných masových nacistických oslav a manifestací, bylo město od počátků také prostorem, v němž Hitler a NSDAP vyjadřovali své symbolické nároky na politickou moc. Vrcholem takového symbolického ovládnutí Berlína byly roky 1936, kdy se odehrály olympijské hry, a 1937, kdy byly využity srpnové oslavy sedmisetletého výročí založení města. Slavnostní průvod, který procházel Braniborskou branou, byl vítán transparentem „Vůdce přikazuje, my ho následujeme“. Oslavy zakončovalo shromáždění 10 tisíc stoupenců na Olympijském stadiónu. Podobné průvody a vítězné triumfální pochody a přehlídky Berlín zažil pak od anšlusu a v prvních vítězných letech války ještě několikrát. Blouznivého snu o Germánii jako o novém mocenském, architektonickém i kulturním (v nacistickém smyslu) pupku světa se již Berlín našťestí nedočkal.

10. květen 1933

Od roku 1930 byly organizace německých univerzitních studentů ovládnuté členy NSDAP. Jako odvetná reakce na údajné pomlouvačné útoky židů proti nacistickému Německu v zahraničí zorganizovali 10. května 1933 univerzitní studenti 22 německých univerzit ve spolupráci s Goebelsovým ministerstvem propagandy masové akce pálení knih „neněmeckého ducha“. Akce probíhala veřejně za přítomnosti rektorů, profesorů a široké veřejnosti. V Berlíně se zúčastnilo na 70000 přihlížejících. Na úvod vždy promluvil významný studentský funkcionář, přičemž v Berlíně na náměstí Opery promluvil sám ministr propagandy. Pak bylo slavnostně přečteno svolání tzv. „12 tezí proti neněmeckému duchu“ a následovalo jmenování jednotlivých „závadných“ autorů. Jejich knihy byly vhažovány na zapálenou hranici knih. Mezi autory byli mnozí významní učenci a literáti, často levicového smýšlení nebo židovského původu. Spáleny byly knihy Karla

Marxe, bratří Heinricha a Thomase Mannových, B. Brechta, K. Kautského, S. Freundta, Ericha Kästnera, E. M. Remarquua, E. Ludwiga, K. Tucholského a dalších několika desítek autorů. Černá listina zakázaných knih se stále rozšiřovala. Byly pak zakázány také knihy třeba Jaroslava Haška, Egona Erwina Kische, Ernsta Hemingwaye, Romaina Rolanda aj. V polovině 30. let bylo evidováno přes dvanáct tisíc „škodlivých“ a tedy zakázaných knih.

10. květen byl později v NDR vyhlášen památným Dnem knihy. Na místě berlínského pálení knih je postaven neobvyklý památník (foto viz dole).

Podivná berlínská každodennost

Je typické alespoň pro první léta nacismu, že prakticky celá fasáda normálního života zůstala zachována: plná kina, divadla, kavárny, tančící páry v zahradních restauracích i tančárnách, rodiny poklidně se procházející po ulicích, šťastní mladí lidé na plážích u vody. Nacisti toho také propagandisticky náležitě využívali. „Přijedte a podívejte se na naši normální, klidnou, radostnou zemi. Přijedte a podívejte se, jak se u nás dobře daří dokonce i Židům.“ Utajené příznaky šílenství, strach a stres ze života „ze dne na den“, náladu tance mrtvých pochopitelně nebylo vidět – stejně tak se nedá poznat z fotografie nádherného, vítězně se usmívajícího muže, který dodnes dělá na plakátech ve stanicích podzemní dráhy v Berlíně reklamu jedné značce žilettek, pod níž je nápis „dobře oholen – dobře naladěn“, že mu už před čtyřmi lety za vlastizrady nebo za to, čemu se tak dnes říká, „oholili“ na dvoře vězení v Plötzensee z krku celou hlavu.

Sebastian Haffner: Příběh jednoho Němce.
Vzpomínky na léta 1914-1933. Přeložila J. Zoubková.
Praha: Prostor 2002, s. 141.

Nové říšské kancléřství

Budovu nového říšského kancléřství si Hitler vyžádal již ve druhém roce po uchopení moci. Dosavadní budova ve Wilhelmstrasse mu nepřipadala dostatečně reprezentativní. Od roku 1934 vznikly plány a na celé ulici byly postupně vykoupeny budovy (třeba bavorského, württenberského nebo saského vyslanectví), které byly v roce 1938 – až na neorenesanční Palais Borsig, jenž byl integrován – strženy. Na jejich místě architekt Albert Speer postavil novou budovu říšského kancléřství, která zabrala v podstatě celou délku ulice o délce 420 metrů. S vlastní stavbou se začalo počátkem roku 1938 a stavba měla být hotova – podle nacionálně socialistické i Speerovy legendy – za 12 měsíců. Stavba byla sice skutečně připravena v lednu 1939, kdy v ní Hitler přijal zahraniční diplomaty. V noci na 15. března 1939 si právě tam Hitler vynutil na Háchovi podpis souhlasu s ochranou Říše nad českými zeměmi. Ale ve skutečnosti probíhaly stavební práce ještě v roce 1940. Od roku 1943 se také pracovalo na vřdčově bunkru, který však neležel

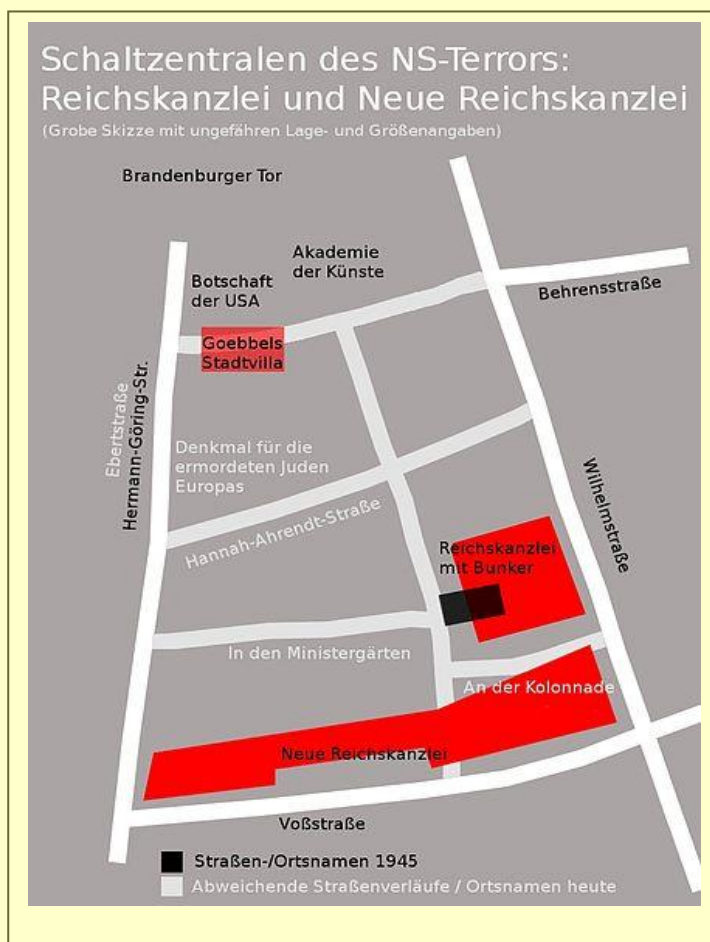
Architekt Hitlerových snů

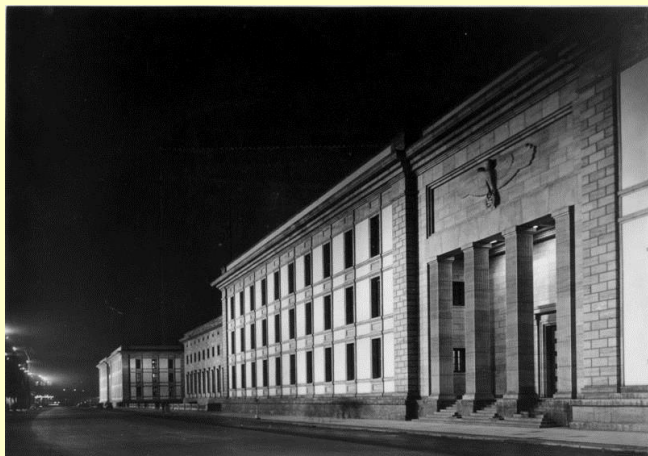
Albert Speer (1905–1981) byl německým architektem, který se od roku 1933 stal takřka „dvorním“ Hitlerovým architektem, který se podílel nejen na megalomanských stavbách Třetí říše, ale i na architektonické scéně a světelné výzdobě masových shromáždění NSDAP (např. Hlavní tribuna na Zeppelinově poli v Norimberku pro říšské sjezdy strany). V roce 1937 se stal Generálním inspektorem pro říšské hlavní město a připravoval radikální urbanistickou přestavbu Berlína. Hitler ve Speerovi našel schopného architekta a výkonného technokrata, který pro Hitlera ve válce dělal více, než jen stavěl megalomanské budovy. Víte, čím byl Speer v roce 1942 pověřen?

pod Speerovou budovou, ale v zahradách starého říšského kancléřství na Wilhelmstrasse 77.

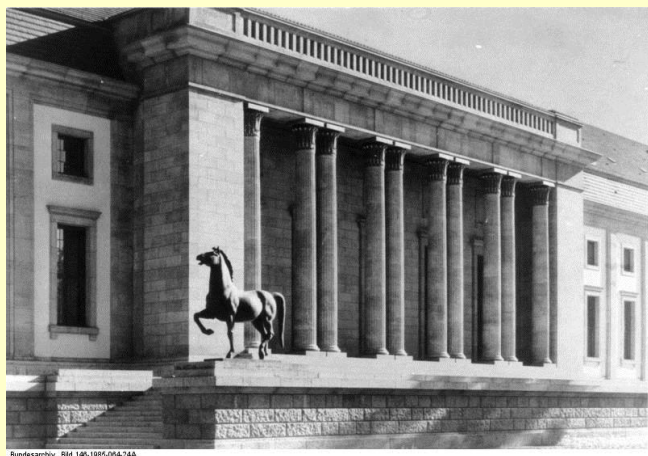
Budova, která byla architektonicky poměrně jednoduchá, byla vybavena tehdy nejmodernějšími technickými finesami (klimatizace, jezdící schody) a uměním nacistických uměleckých špiček. Hlavním cílem bylo vytvoření monumentálního dojmu (délka 420m, výše budovy 20m), stála tehdy 90 mil říšských marek (dnes cca 1 mld. Eur). Na stavbě se podílelo 10 tisíc dělníků, včetně otrocké práce vězňů z koncentračních táborů.

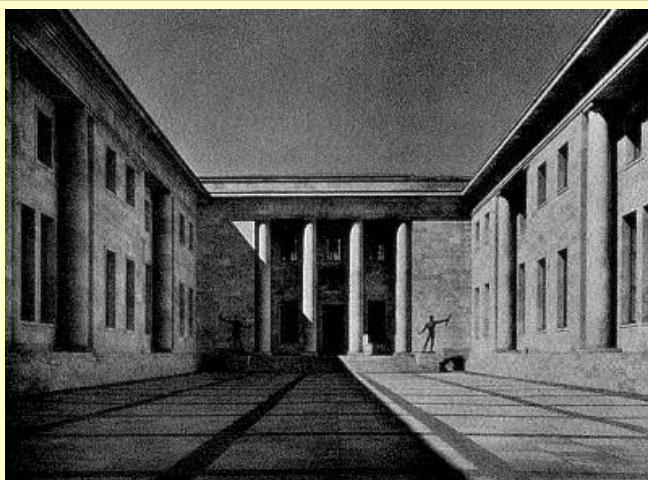
Bundesarchiv, Bild 183-EB4402
Foto: o. Ang. | April 1939

Pohled na vstup z Voss-strasse

Bundesarchiv, Bild 140-1985-054-24A
Foto: o. Ang. | 1936/1944

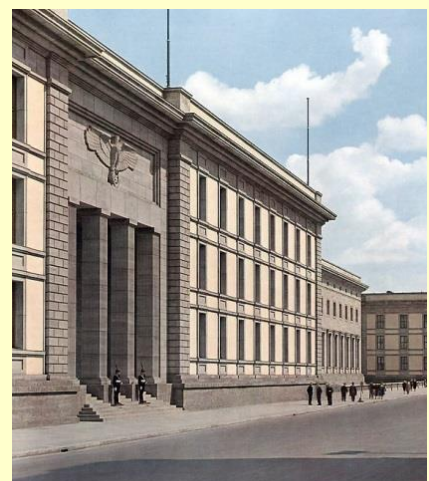
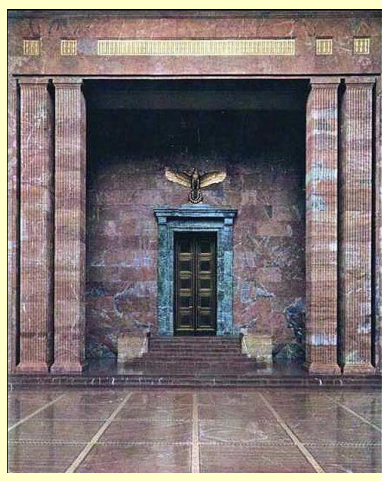
Prostřední trakt od zahrady

Ehrenhof - pohled od východu

Ehrenhof pohled od západu

Nové říšské kancléřství

Okamžitě se začalo se strháváním domů ve Voss-strasse, aby se uvolnil prostor pro stavbu. Zároveň se dokončily plány a stanovily jak vnější podoba budov, tak jejich územní uspořádání. S protileteckým krytem se dokonce muselo začít podle ručních náčrtů. Ale i v pozdějším stádiu jsem objednával mnoho stavebních děl ve spěchu, ještě než jsem znal jednoznačné architektonické řešení. Nejdelší dodací lhůty měly kupříkladu nadměrně veliké vázané koberce do velkých sálů. Rozhodl jsem formát a barvu dřívě, než jsem věděl, jak budou vypadat místnosti, do kterých byly určeny. Do jisté míry byly navrženy kolem těchto koberců. Komplikovaný organizační a termínový plán jsem odmítl – ten by jen dokazoval neproveditelnost úkolu.

Podélné stavební území vyzývalo k seřazení domů do

dlouhé osy. Předvedl jsem Hitlerovi návrh: přichodí přijede velkou bránou z Wilhelmsplatz do čestného dvora; z malého vnějšího schodiště se dostane nejprve do menšího přijímacího sálu, ze kterého skoro pět metrů vysoké dvoukřídlé dveře otevrou cestu do mozaikou vyzdobené haly. Poté vystoupá po několika schodech, projde místností, která bude překlenutá kulatou kupolí a stane před 145 metrů dlouhou galerií. Má galerie na Hitlera obzvláště zapůsobila, neboť byla více než dvakrát větší než zrcadlová galerie ve Versailles. (...) Celkem tedy šlo o sled místností, ve stále se měnících materiálech a barevných variacích, dohromady dlouhých 220 metrů. Teprve potom došel host do Hitlerova přijímacího sálu. Bezpochyby šlo v reprezentativní architektuře

o hýření a „umění na efekt“ – to existovalo již i v baroku, vždycky zde něco takového bylo. Hitler byl ohromen: „Všichni už jen tím dlouhým průchodem až do uvítacího sálu sami získají dojem o moci a velikosti německé říše!“ (...) 9. ledna 1939 mělo být nové Říšské kancléřství hotové. 7. ledna přijel Hitler z Mnichova do Berlína. (...) ...pracovna se setkala s absolutním souhlasem. Obzvláště ho těšila intarzie psacího stolu s vyobrazením napůl z pochvy tasaného meče: „Dobré, dobré... až tohle uvidí diplomaté, kteří budou přede mnou sedět u tohoto stolu, naučí se bát se.“

Z pozlacených polí, která jsem nechal připevnit nad čtyři dveře v místnosti, na něj shlížely čtyři ctnosti: Moudrost, Rozvaha, Statečnost a Spravedlnost. Nevím, co mi tenkrát vnučko tento nápad. Portál k Velké galerii v kulatém sále zdobily po stranách dvě plastiky od Arno Brekera, jedna z nich představovala sice „Troufalého, ta druhá ovšem „Odvážného“. Tento spíše patetický odkaz (...), který požadoval trochu odvahy, měl (...) poukázat na to, že kromě statečnosti se nemá zapomínat ani na ostatní ctnosti.

Berlín v nacistickém epiriu

Otec jen nad modely pokrčil rameny: „Vy jste se všichni úplně zbláznili!“ Když si dnes prohlížím četné fotografie modelů naší tehdejší reprezentativní třídy, už to chápu: nebylo by to jen šílené, bylo by to i nudné.

Sice jsme rozpoznali, že oboustranné zastavění nové ulice jenom veřejnými budovami by zbavilo celý prostor života, a proto jsme rezervovali dvě třetiny její délky pro soukromé stavby. Pokusy veřejné správy vytlačit tyto obchodní domy jsme mohli s Hitlerovou podporou odrazit. V žádném případě jsme nechtěli zřídit ulici ministerstev. Naplánovali jsme luxusní předpremiérové kino, velkokapacitní kino pro dvě stě osob, novou operu, tři divadla, nový koncertní sál, kongresovou budovu nazvanou „Dům národů“, jedenáctipatrový hotel s patnácti sty lůžky, velké a luxusní restaurace, dokonce krytý bazén v římském stylu a

rozměrech lázní z doby císařství – vše s úmyslem vnést do nové ulice městský život. Tiché vnitřní dvory a malé útulné obchůdky měly stranou od hluku ulice vyzývat k procházce, plánovali jsme bohatě využívat světelné reklamy. Celou ulici jsme s Hitlerem zamýšleli jako stálou prodejní výstavu německého zboží (...)... stavěli jsme bez ohledu na míru. I pro soukromé podniky jsme navrhovali bloky o délce sto padesát až dvě stě metrů. Určovali jsme jednotně výšku staveb, výšku průčelí obchodů, vyhnali jsme výškové budovy za úroveň ulic a tím se naopak vzdávali oživení a uvolnění. I u fotografií obchodních staveb se znovu vyděsím monumentální strnulostí, která by zničila veškeré naše snahy začlenit do ulic velkoměstský život. Relativně nejlepší řešení jsme našli u centrálního nádraží na jižním konci

Hitlerovy reprezentativní třídy, které mělo slušivě vynikat nad ostatními kamennými monstry díky z daleka viditelné ocelové kostře, jež měla být pokryta měděnými pláty. (...) Celé nádraží mělo předčít Grand Terminal v New Yorku. Státní hosté by kráčeli dolů po velké schodišti. Především, stejně jako všichni vycházející cestující, měli být urbanistickým obrazem a hlavně demonstrací moci Říše uchvácení, nebo (...) doslova „ubiti“. Nádražní náměstí s délkou tisíc metrů a šířkou tři sta třicet metrů mělo být podle vzoru aleje vedoucí z Karnaku do Luxoru lemováno zbraněmi. Tento detail nařídil Hitler po francouzském tažení a potvrdil ještě jednou, na konci podzimu 1941, po své první porážce v Sovětském svazu. Toto náměstí mělo být zakončeno a v osmisetmetrové vzdálenosti korunováno Hitlerovým Velkým obloukem (...). Napoleonův vítězný oblouk (...) se svými 50 m výšky (...) znamená pro Champs Elysées po dvou kilometrech délky imponující zakončení. Náš Vítězný oblouk se šířkou 107 metrů, hloubkou 119 metrů a výškou 170 metrů by ale všechny ostatní stavby této jižní části ulice zdaleka převyšoval a svými rozměry přímo degradoval.

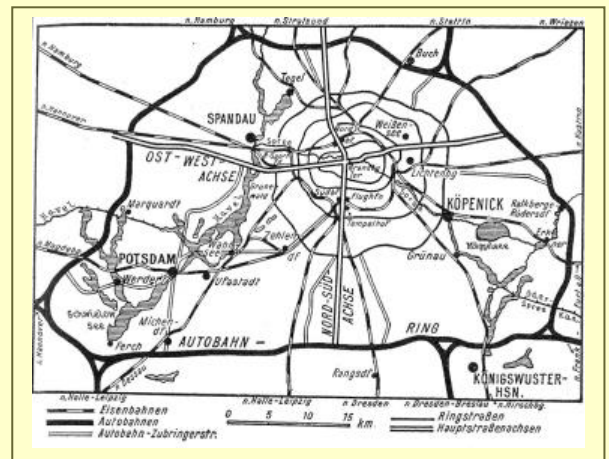
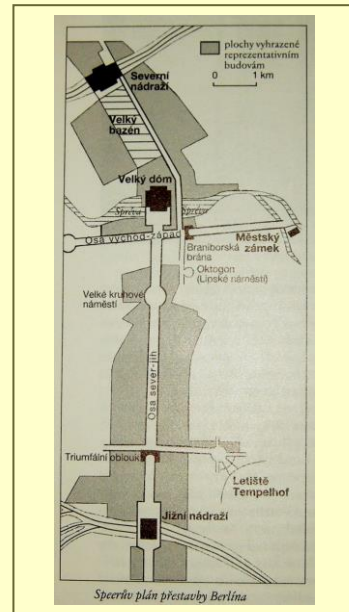
„Koneckonců velké dějinné stavby připomínají jen jejich monumentální stavby, tvrdil Hitler. (...) I Německu příštího století musí naše stavby promlouvat do duše.“

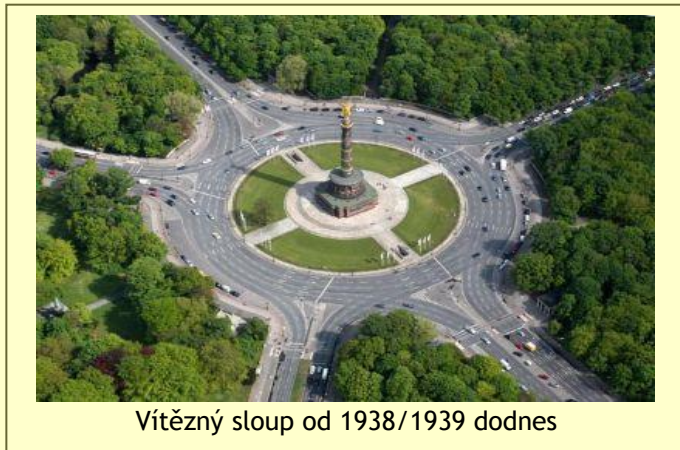
Speer, Albert. Die NS-Regierung. Foto: A. Speer, 1949. S. 124.

Velká berlínská přestavba

Hitler považoval Berlín za příliš chaotický, živelný a bez jasného řádu. Již v raných dvacátých letech skicoval své značně megalomanské představy o tom, jak by podle jeho názoru měla vypadat současná monumentální městská architektura. Ve druhé polovině 30. let, kdy dospěl na mocenský vrchol, byl rozhodnut konečně vtisknout hlavnímu městu takovou podobu a řád, která by podle jeho názoru důstojně dokázala zrcadlit světovou moc nacistického Německa, rodící se v jeho agresivní a bezskrupulosní mezinárodní politice. Albert Speer, od roku 1937 jmenovaný generálním inspektorem pro hlavní město a podléhající přímo Hitlerovi, uváděl někdy dosti mlhavé a urbanisticky naivní představy nacistického vůdce v architektonickou skutečnost. V bývalých výstavních halách berlínské Akademie umění byl vybudován obrovský, třicet metrů veliký model hlavního města. Mnohé budovy byly rozpracovány do detailů v měřítku 1:50. Zvláštní pozornost ale vyvolával model v měřítku 1:1000 dosud neexistující impozantní reprezentativní ulice, která byla Speerem navržena pro vládní budovy a měla prorazit novou severo–jižní osu megalopole, u níž se očekával po vítězné válce nárůst počtu obyvatel na deset milionů. Již existující druhá osa, spojující západ města s východem, byla přebudována na prestižní triumfální deset kilometrů dlouhou cestu.

Vítězný sloup na Královském náměstí v roce 1909

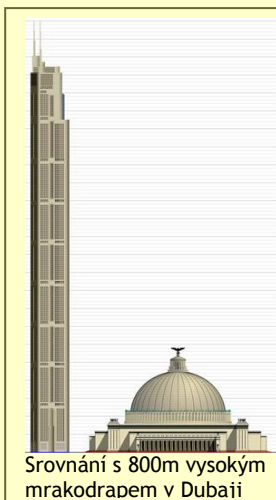

Vítězný sloup od 1938/1939 dodnes

Speer na ní nechal rozšířit křižovatku Grosser Stern uprostřed parku Tiergarten a do jejího středu nechal přenést z tehdejšího Královského náměstí (dnešního Náměstí republiky) Vítězný sloup (*Siegessäule*), vztyčený roku 1873 na počest a paměť vítězných válek za sjednocení Německa. Hlavní pozornost budovatelů však směřovala k ose severo–jižní, která o délce sedmi kilometrů měla být vystavěna úplně od nuly, aby vyřešila problémy železničního a dopravního systému budoucí megalopole. To vyžadovalo rozsáhlé demoliční akce a přestěhování přibližně 200 tisíc obyvatel. Osa měla být napnuta mezi dvěma obrovskými, vícestupňovými nádražími (Severní a Jižní), která měla nahradit 14 lokálních dosavadních nádraží a umožnit rychlé dopravní spojení mezi kraji města s mocenským centrem po komunikaci o šířce přibližně 120 m. Podél komunikace mezi Velkým obloukem a největší halou na světě – Velkou halou – měly vyrůst do roku 1950, termínu dokončení berlínské výstavby, reprezentativní budovy 11 ministerstev, Síň vojáků a Palác Göringových úřadů.

Velká hala (*Große Halle*), zvaná také Hala národa (*Halle des Volkes*) měla být kulturním místem nacionálně socialistické říše a měla sloužit jako shromažďovací a kongresová hala. Kdyby byla postavena, byla by největší kupolovitou stavbou na světě. Kupole měla dosahovat výše 290 metrů. Budova měla stát na ploše 350x350m, takže by se do ní prý vešla celá Svato-petrská katedrála v Římě. Hala se měla stát architektonickým středobodem nového Berlína. Její rozměry měly

Velká hala

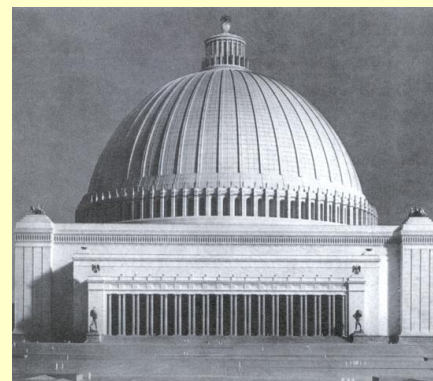

Srovnání s 800m vysokým mrakodrapem v Dubaji

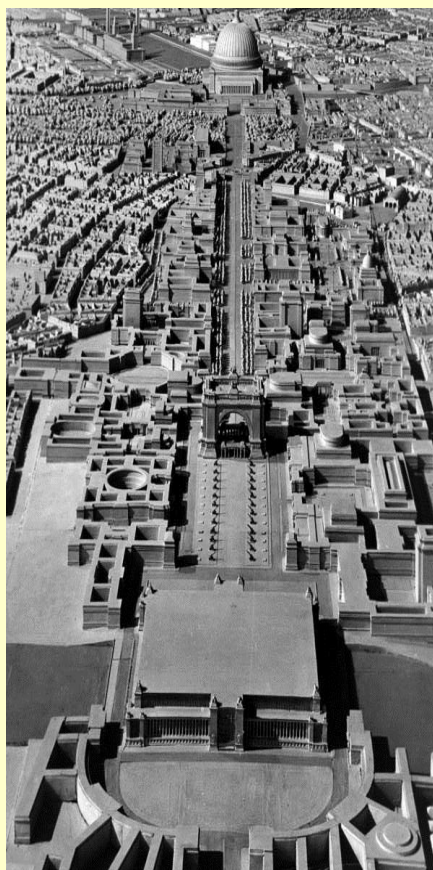
být tak ohromné, že by budova zastínila všechny ostatní stavby ve městě. Stavba měla stát severním směrem od Říšského sněmu a počítalo se, že pojme 150000 – 180000 návštěvníků. Hitler se při jejím plánování nechal spolu se Speerem inspirovat římským pantheonem. Na vrcholu kupole měl být umístěn na této „katedrále budoucnosti“ obrovský orel držící ve spárech svět. Na koncích fasádového sloupořadí měly stát gigantické sochy starořeckých titánů Atlase, podepírajícího nebeskou klenbu,

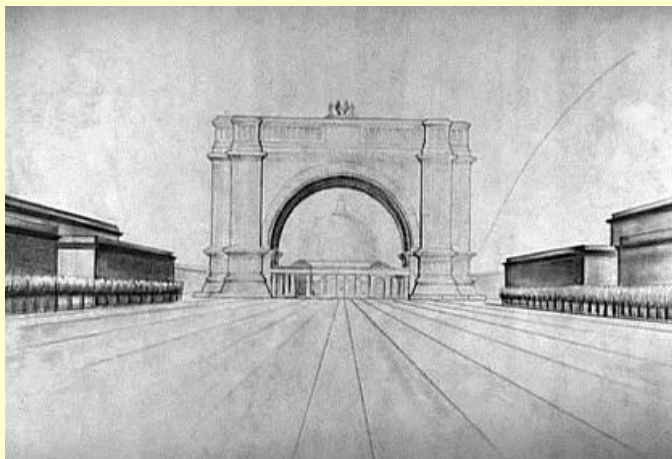
„Berlín musí změnit podobu, aby přizpůsobil svému velkému novému poslání.“ (...) Jednou mě Hitler při prohlížení modelu (...) s vlhkýma očima svěřil: „Chápete už, proč to budujeme tak velké? Hlavní město germánské Říše – kéž bych zůstal zdravý...“

a Tella, třímajícího zeměkouli. Za budovou směrem k severnímu nádraží měla vzniknout tisíc sto metrů dlouhá a 350 metrů široká vodní plocha, která měla sloužit pro plavce a vodní sporty, a proto neměla být napojena na odpadem znečištěnou Sprévu. Místo toho měla být obklopena převlékárny, loděnicemi a plochami ke slunění. Speer, který zde nemohl stavět kvůli bažinatému půdnímu podkladu, doufal, že na hladině se bude zrcadlit obrovitá kupole haly i fasády ostatních staveb, které měly vodní plochu obklopovat (např. nová budova Berlínské radnice s 500 metrů dlouhou fasádou,

vrchní velitelství, velitelství námořnictva, policejní ředitelství). U haly mělo být náměstí Adolfa Hitlera a – v místě asi dnešního Úřadu spolkového kancléřství – měl být postaven Vůdcův palác o délce 670 metrů (jen galerie 500m). Jeho součástí měla být i nová vůdcova kancelář o 900 m³ (stará kancelář měla 400m³), což více než šestkrát přesahuje velikost kanceláře dnešní kancléřky. Podle Speera mělo být místo architektonickým vyjádřením souhrnu politické, vojenské a hospodářské moci Německa. „V centru sídlil neomezený vládce Říše a jako výraz jeho moci byla v jeho bezprostřední blízkosti vytvořena velká hala s kupolí...“

Kresba navrženého Velkého oblouku

Vodní plocha mezi Velkou halou a severním nádražím

Bundesarchiv, Bild 146-1091-041-03
Foto: o. Ang. | 1936

Stavba Nového říšského kancléřství

Ruina Nového říšského kancléřství před demolicí 1948

Bundesarchiv, Bild 146-1070-074-36A
Foto: Hagemann, Otto | Dezember 1939

Budova Göringova ministerstva letectví

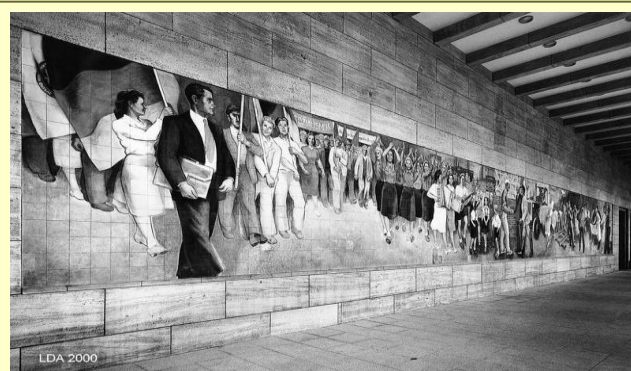

LDA 2006

Později východoněmecký Dům ministerstev

Dnes Spolkové ministerstvo financí (budova zezadu)

LDA 2000

Budovatelská mozaika z období NDR na budově dřívějšího Göringova ministerstva

Památník zavražděných evropských židů (*Denkmal für die ermordeten Juden Europas*)

Památník, v angličtině nazývaný jako Holocaust Memorial, byl zřízen po roky trvající debatě na základě rozhodnutí spolkového sněmu v roce 1999. Cílem bylo vytvořit „nepřehlédnutelný pomník zamordovaným evropským židům“ a trvale důstojně připomínat všechny oběti nenávistné rasové politiky nacionálního socialismu. Z toho důvodu byly v okolí rozlehlého památníku, připomínajícího v mramorových kvádrech genocidu šesti miliónů židovského obyvatelstva v Evropě, postaveny také památníky nacisty zavražděných Romů a Sintů a nacistického pronásledování homosexuálů. Hlavní památník byl postaven v letech 2000–2005 v centru Berlína nedaleko Braniborské brány (ul. Cora–Berlin–Strasse). Památník vznikl podle návrhu newyorského architekta Petera Eisenmana ve zcela nové formě z betonových kvádrů (stejná základna, ale různá velikost) v počtu 2711 kusů na ploše 19 tisíc m². Památník doplňuje tzv. Místo informací (Ort der Informationen), kde se návštěvníci dozvědí o pozadí a průběhu nacistické rasové politiky. V březnu je otevřeno od 10 do 19 hod.

Památník v nacionálním socialismu pronásledovaných homosexuálů

byl zpřístupněn v roce 2008 nedaleko v Tiergarten naproti památníku holocaustu přes Ebertstrasse

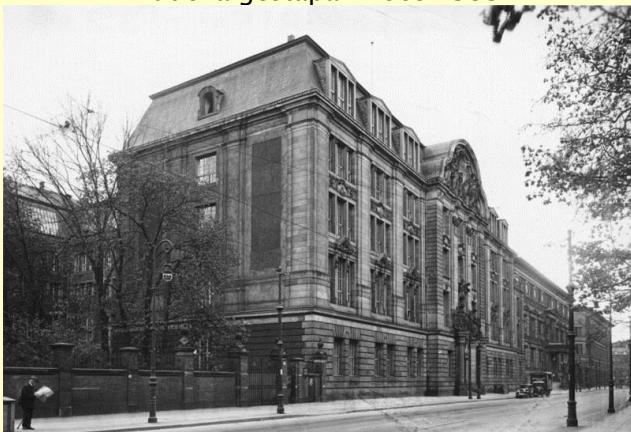

Památník v nacionálním socialismu zavražděných Romů a Sintů

se od roku 2012 nachází v parku, ležícím mezi Braniborskou branou a budovou říšského sněmu. Má podobu pramene, v němž je ponořen kámen s denně čerstvou květinou.

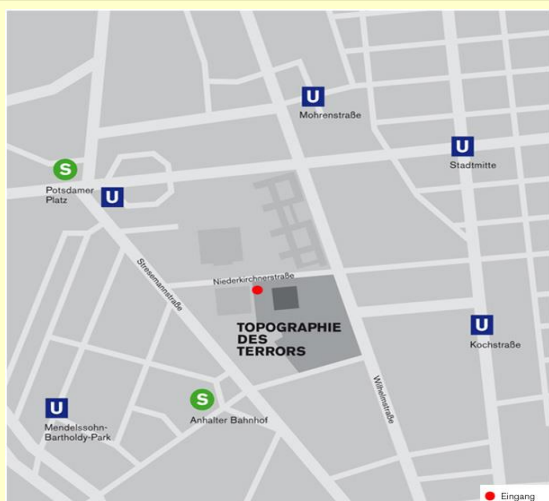

Budova gestapa v roce 1935

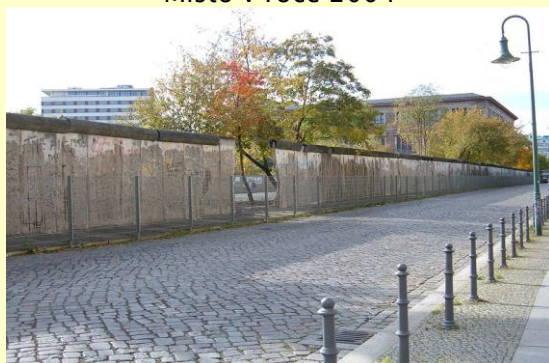

Topografie teroru

Na ulicích Wilhelmově (Wilhelmstrasse) a Prince Albrechta (Prinz-Albrecht-Strasse) sídlily ve Třetí říši centrály SS (sídlo Říšského vůdce SS), nacistické tajné policie (Gestapa) a Bezpečnostní služby (SD), respektive jejich později spojeného Heydrichova úřadu pod označením Hlavní úřad říšské bezpečnosti (RSHA). Tyto budovy, v nichž byla i proslulá gestapácká věznice, již dnes neexistují, ale na ulici Prince Albrechta, dnes na Niederkirchenstrasse 8 v berlínské čtvrti Kreuzbergu nedaleko Postupimského náměstí, bylo vybudováno od roku 1987 jednoduché upomínkové místo s prostými informačními panely přímo na ulici. V roce 2010 bylo místo přebudováno do podoby muzea částečně pod otevřeným nebem. Pod názvem Topografie teroru připomíná, jak, kde a kým bylo uplatňováno politické násilí totalitárního hitlerovského režimu. Mezi ostatními berlínskými místy paměti hraje přitom zvláštní roli, protože se nevěnuje obětem, ale pachatelům nacistického zločinu. Otevřeno je denně mezi 10. a 20. hod. a součástí centra je i vědecká knihovna s 30 tisíci různých nosičů médií a přes 200 vědeckých časopisů.

Místo v roce 2004

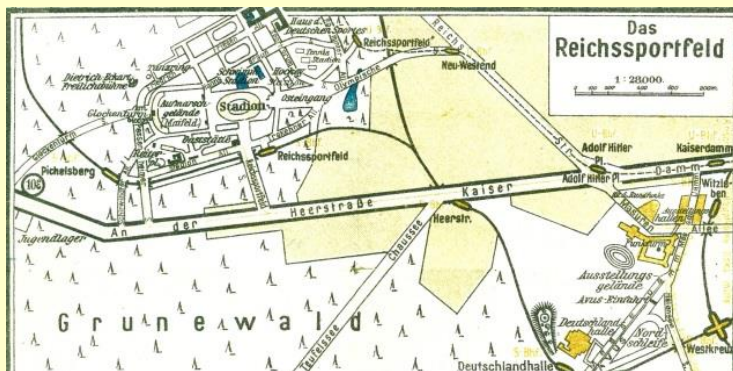
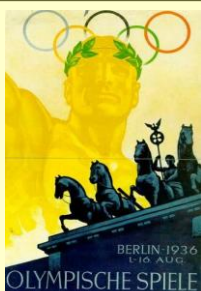
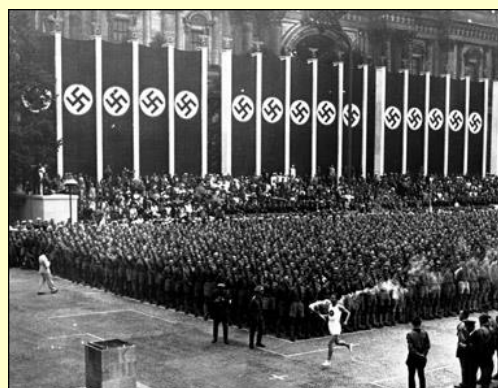
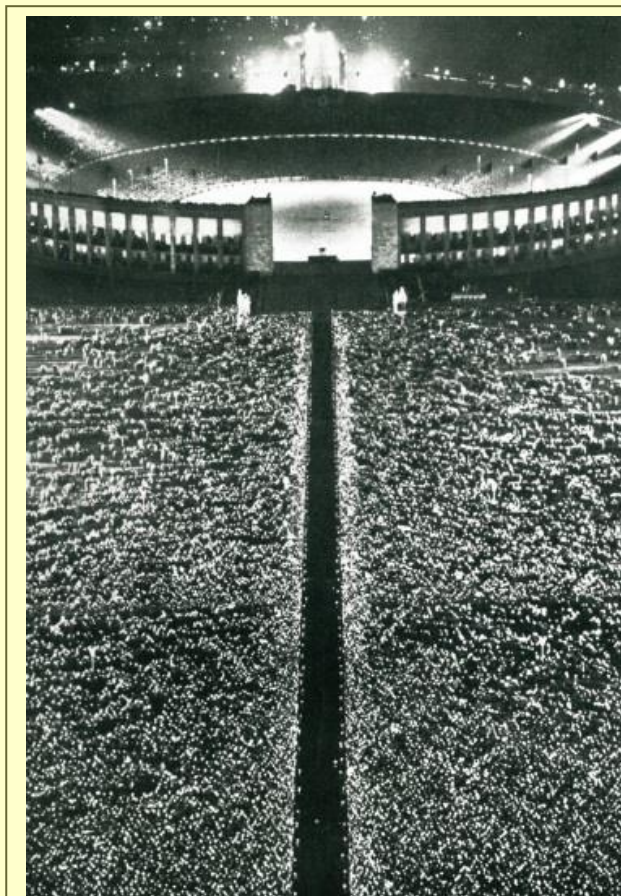

Místo paměti v roce 2010

XI. olympijské hry se v roce 1936 konaly v Německu, zimní v Garmisch Partenkirchen a letní v Berlíně. Když byly hry Berlínu přiděleny, NSDAP ještě nehrála žádnou podstatnou roli v politickém prostředí Výmarské republiky. Hitler však využil her v roce 1936 k tomu, aby světu představil nové nacionálně socialistické Německo jako mocnou, nadšenou, jednotnou a mírumilovnou zemi. Během olympijského soupeření zmizela z Berlína antisemitská hesla a k uklidnění světové veřejnosti startovali mezi německými sportovci jako alibi dva sportovci s částečně židovskými předky.

Stavba nového olympijského stadionu a celého sportovního komplexu na Říšském sportovním poli (včetně Zvonové věže) byla první velkou stavbou nacistického režimu v Berlíně. Jejím architektem nebyl Speer, ale Werner March (1895–1974). Olympijskou vesničku vybudoval wehrmacht v Döberitz západně od Berlína a po skončení her, kvůli kterým byli z oblasti vystěhováni Romové a Sinti, byla vesnička rychle přebudována na kasárna pro o rok dříve obnovenou armádu všeobecné branné povinnosti. Stadion je jednou ze tří nacistických staveb v Berlíně, které se dochovaly.

Večer osmnáctého listopadu 1943 začíná systematické bombardování Berlína. Až do března 1944 se bude na hlavní město valit více než čtyři sta bombardovacích letadel, zaměřených na státní budovy a budovy městské správy. Po jejich přeletu je nebe krvavě rudé, jak konstatuje Wassiltchikoffle. Před očima Berličanů se otevírá halucinující pohled: hluboce rozryté ulice, kostry tramvají, kouřící trosky, proražená vodovodní potrubí, výkřiky, pláč, kašlající vyděšené přízraky tlačící dětské kočárky nacpané nejrůznějšími předměty, ženy přehrabující sutiny, hasiči snažící se lokalizovat požár. Lvi, tygři a krokodýli ze zoologické zahrady jsou zabiti, než se jim podaří uprchnout. Na zčernalých zdech se objevují jména nezvěstných. Stromy v Tiergartenu jsou zuhelnatělé, ptáci zmlkli. Následkem požárů je venku větší teplo než v bytech, navíc hoří zásoby uhlí ve dvorech.

Až do konce roku podniká Britské královské letectvo vražedné nálety sériově. Zničeny jsou památné budovy a celé čtvrti – Alexandrovo náměstí, zámek v Charelottenburgu, Gedächtniskirche... Poté „létající pevnosti“ ničí volné plochy, továrny, nádraží. Od konce března 1944 letecké operace řádnou, protože se připravuje invaze. V průběhu této letecké bitvy o Berlín podnikla RAF celkem 16 velkých náletů. Ztratila 537 strojů, ale zanechala za sebou více než 6000 mrtvých a na 2000 raněných Němců. A 1 500 000 Berličanů nemá střechu nad hlavou. Ze sto tří prioritních cílů jsou více či méně zasaženy čtyřicet tři. Přesto tyto nálety výrobní kapacitu berlínského průmyslu citelně nesníží.

(...) Vyčerpaní a zoufalí Berličané očekávají konec. Město je vydáno na pospas. „Večerní bloudění je jediným projevem nočního života v Berlíně roku 1944“, píše Wassiltchikoffová, „v hotelu Adlon vládne vysloveně pohřební nálada.“ Obyvatelé města žijí zahrabaní jako králíci ve sklepeních, kde nikdo nesmí mluvit, aby se šetřil kyslík pro případné zasypání. Zpustošený vzhled Berlína je strhující a deprimující: částečně zatopené ulice jsou pokryty krátery po bombách; ve vzduchu je cítit plyn.“

Bundesarchiv, B 145 B14-P04-4320
Foto: W. Wrensch, Carl L. Linn 1945 Anfang

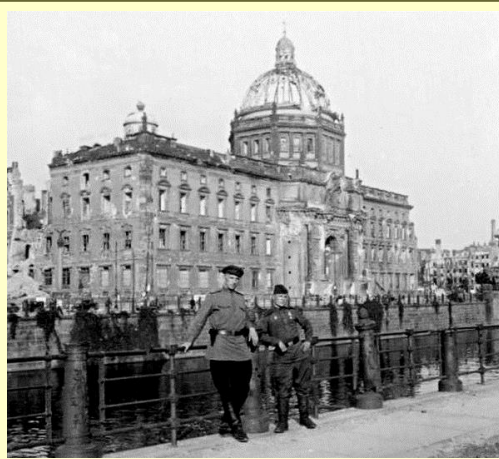
Braniborská brána a Pařížské náměstí

Braniborská brána a třída Unter den Linden

Postupimské náměstí

Berlínský zámek

O vyvěšení sovětského praporu – proslavenému symbolu vítězství Rudé armády - napsal historik Chris Belamy v knize Absolutní válka: „Je-li třeba „určit vítězství“, svou roli sehrávají symbolické výjevy, jako například vztyčení americké vlajky na Iwojímě nebo porážení sochy Saddáma Husajna v Bagdádu v roce 2003. (...) Útok na říšský sněm tedy představoval skutečnou vojenskou nutnost. Měl zcela jasně ukázat jak Němcům, tak Sovětům, vojákům i civilistům, i západním Spojencům a zbytku světa, že nacistické Německo porazil Sovětský svaz. (...) Stalin chtěl, aby byl Říšský sněm dobyt Prvního máje, a bezmála milion vojáků Žukovova Běloruského frontu toužil už se vším skoncovat. (...) Každá z devíti pěších divizí ve 3. úderné armádě dostala speciálně vyrobenou, upravenou sovětskou vlajku. (...Na ní byly ...) srp a kladivo mnohem větší než na standardní vlajce Sovětského svazu. Měl to vidět celý svět, a tak Sověti potřebovali, aby se srp a kladivo co nejvíc skvěly. První voják, který vztyčí sovětskou vlajku nad Říšským sněmem, měl dostat Zlatou hvězdu Hrdiny Sovětského svazu. V poledne 30. dubna vybrala 150. divize dva četaře (Jegorova a Kantariju) jako „oficiální“ nositele rudé zástavy. Do tohoto úkolu se však hrnul kdekdo. První pokus podniklo sovětské letectvo. Stopatnáctému stíhacímu oddílu se podařilo shodit na střechu šestimetrové hedvábné plachty s nápisem „pobeda“ (vítězství), jenže plachty sklouzly dolů. Stejně by se patrně nepočítaly. Ve 13.00 se příkrovem krycí palby z katuší, těžkých děl a dokonce ukořistěných pancéřových pěstí hnaly tři pěší pluky 150. pěší divize přes smrtelný terén plný sutin, ostnatých drátů i min, západně od velké začouzené kostry budovy. (...) Vojáci 150. divize s vybranou četou, v ní byli Jegorov s Kantarijou svírající prapor, se nějak dostali přes zatopenou prohlubeň vykopanou pro metro tisícileté říše a vběhli hlavním schodištěm do Říšského sněmu. Jegorov a Kantarija ve skutečnosti nebyli prvními, kdo vztyčili vlajku. Skupina sovětských dělostřelců (...) vztyčila vlajku na soše Bohyně vítězství na průčelí budovy už v 21.00. Po zhruba čtvrt hodině následovala jedna jednotka z průzkumné čety Sergeje Sorokina. Obě tyto skupiny sice dostaly Rád rudé zástavy, nicméně vytožené Zlaté hvězdy připadly „oficiálnímu“ družstvu. Do análdů vešlo, že Jegorov a Kantarija zpečetili vítězství ve 22.50, tedy ve stanoveném termínu ještě před moskevským Prvním májem. V budově však nadále byli němečtí vojáci a boje trvaly dalších čtyřia dvacet hodin. Setmělo se dlouho předtím (...). Brzy ráno 2. května naaranžoval přední sovětský válečný fotograf Jevgenij Chalděj pozoruhodnou rekonstrukci tohoto výjevu. Pořídil dlouhou řadu snímků. Vlajka byla vztyčena na nejvyšším místě, jenže fotograf a oba četaři si prohodili místa, takže se na něj Chalděj díval shora. (...) Tyto fotografie patří k nejslavnějším z celé války.“ (s. 635-638)

Budova Říšského sněmu kolem přelomu století

1900

1954

2007

Pamětní kostel císaře Wilhelma (*Kaiser-Wilhelm-Gedächtniskirche*) postavený architektem Franzem Schwechelem (stavitelem Anhaltského nádraží) v novorománském stylu s gotickými elementy na paměť německého císaře Viléma I. byl vysvěcen v roce 1895. Kostel se stal důležitým centrem tehdy nově budovaných měšťanských čtvrtí na západě Berlína. Nikdo tehdy nemohl tušit, jak pravdivá se tato věta stane po šedesáti letech. Mezi válkami ho obklopoval umělecký a intelektuální svět berlínské avantgardy na Kurfürsterdamu a Goebbels ho pranýřoval z morálního úpadu. V listopadu 1943 spojenecký nálet učinil z kostela ruinu. Až v polovině 50. let bylo rozhodnuto o demolici svatostánku a na místě měl vzniknout zcela nový kostel. Projektovat

ho měl jeden z nejvýznamnějších německých architektů poválečné moderny Egon Eiermann. Chtěl ruinu zbořit a na jejím místě postavit zcela novou stavbu. Protesty Berlíňanů ho přiměly změnit plán a ponechat přinejmenším věž v pobořeném stavu. Kolem ní pak Eiermann vystavěl nový oktagonální a magickým světlem každého večera prosvětlený svatostánek s oddělenou novou hexagonální zvonící a menší kaplí. Vysvěcen byl v roce 1961 a nachází se v něm kupříkladu tzv. Stalingradská Madona. 71 metrů vysoká ruina věže původního kostela byla ponechána zchátralá, aby připomínala hrůzy války. Od roku 1987 se jedna z prostor ve věži stala památkem hrůz leteckého bombardování a ukrývá kříž z anglického města Coventry, výraz usmíření.

Použitá literatura a internetové zdroje

Bellamy, Chris: Absolutní válka. Sovětský svaz za druhé světové války - moderní dějiny. Praha 2011.

Buffet, Cyrill: Berlín. Praha 1999 (citace s. 308-309)

Burleigh, Michael - Wippermann, Wolfgang: Rasistický stát. Německo 1933-1945. Praha 2008.

Kershaw, Ian: Hitler. Díl I.-II. Praha 2004.

Haffner, Sebastian: Příběh jednoho Němce. Vzpomínky na léta 1914-1933. Praha 2002.

Speer, Albert: Řídil jsem Třetí říši. Praha 2010.

Speer, Albert: Die neue Reichskanzlei. Architekt Albert Speer. Königsberg 1942.

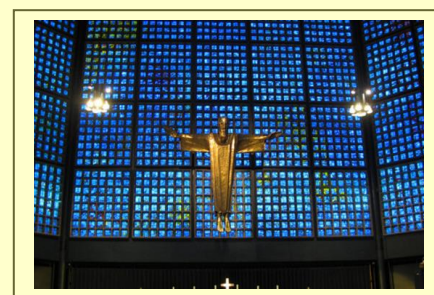
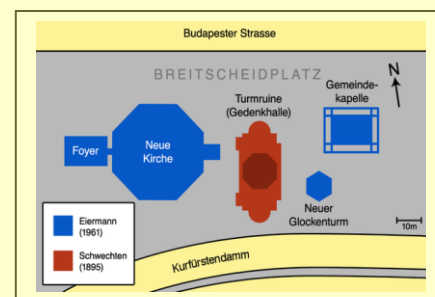
Berlin und Umgebung. Grieben Reiseführer. Berlin 1939.

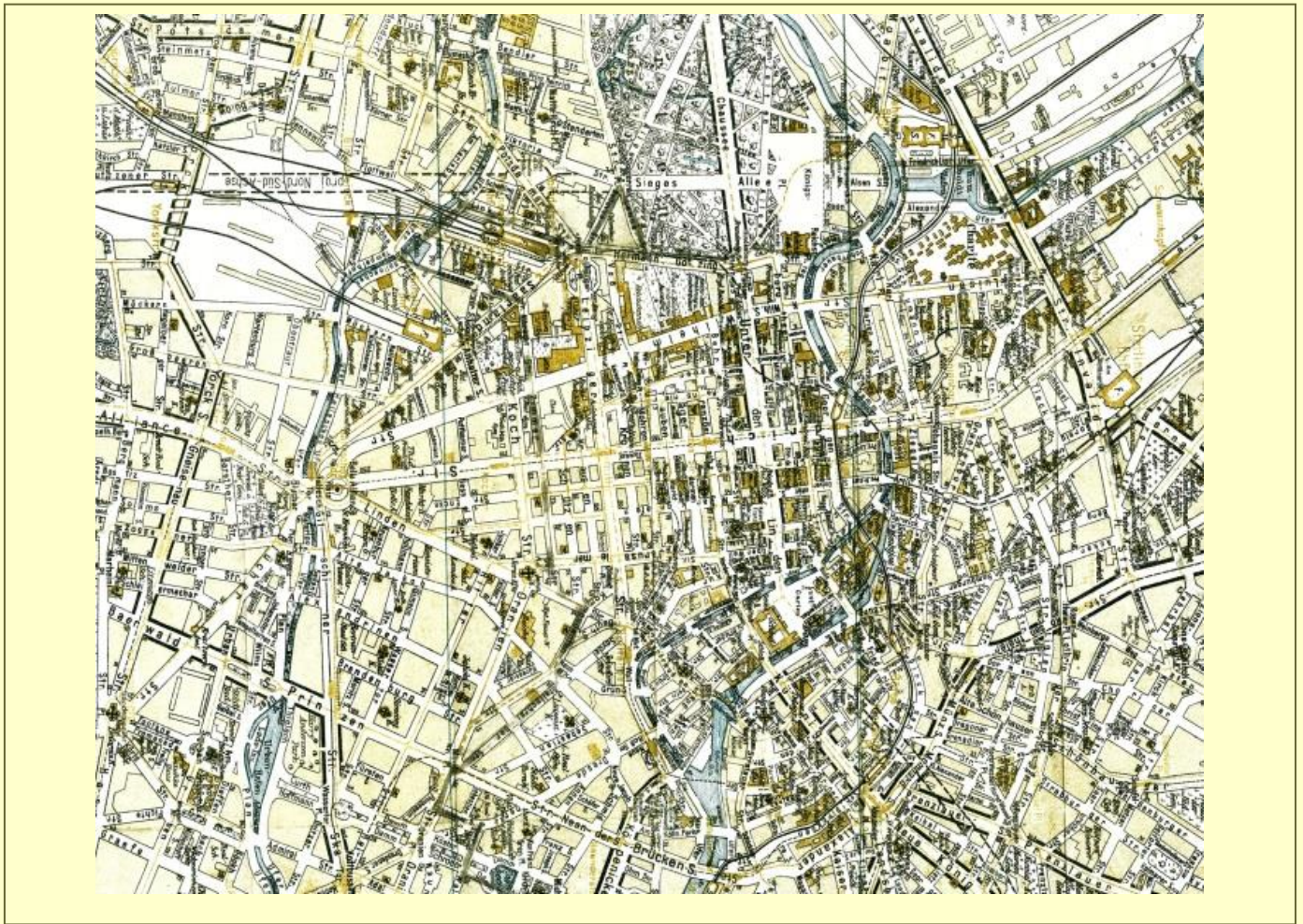
<http://www.stiftung-denkmal.de/>

www.topographie.de

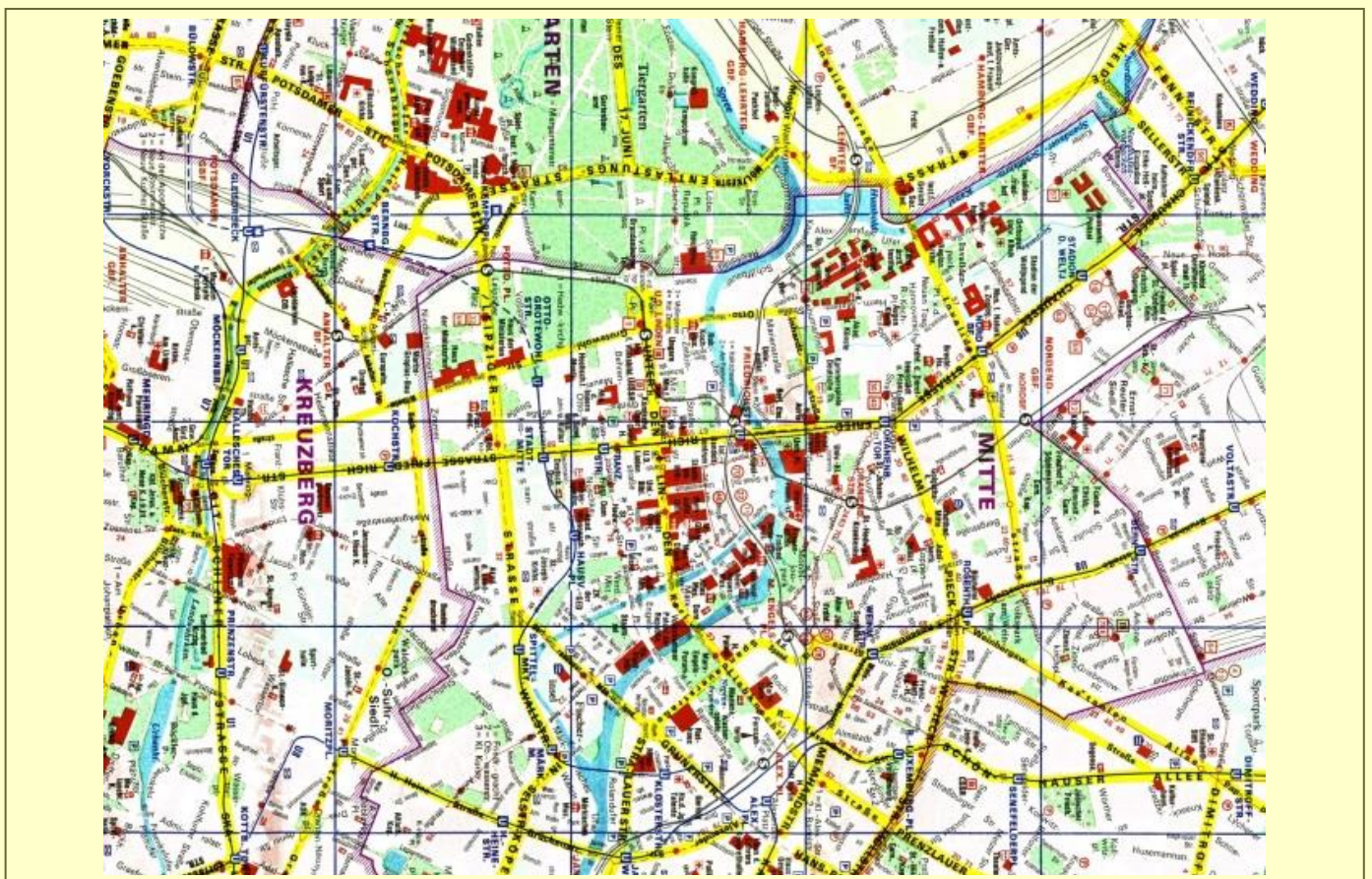
www.wikipedia.de (různá hesla)

www.dhm.de/leno/html/nazi/olymp/

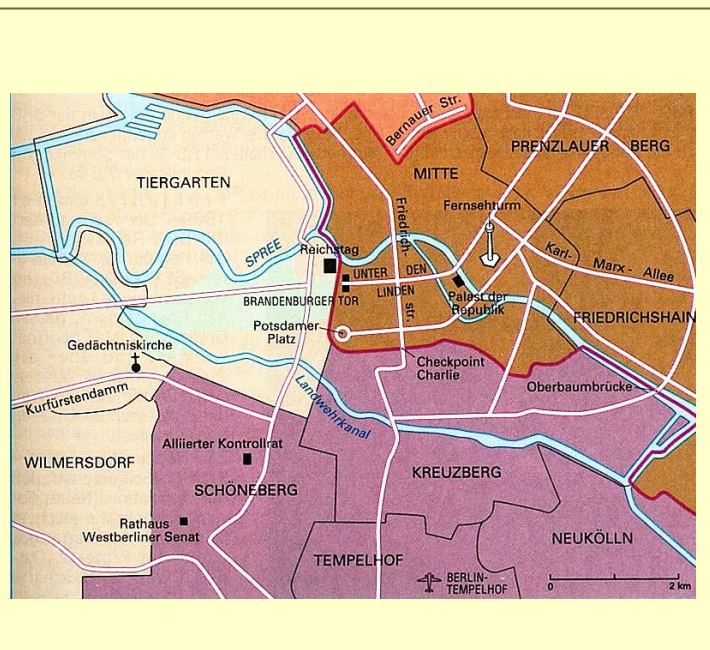

Centrum Berlína z roku 1990

BERLÍN OKUPOVANÝ A ROZDĚLENÝ

Berlínská operace začala 16. dubna 1945 a maršálové Koněv a Žukov mohli 2. května, dva dny po Hitlerově sebevraždě, přijmout kapitulaci Berlíně. 7. května kapituloval Berlín, který v posledním roce války opustilo přes milion obyvatel. Město má na konci války jen 2,6 milionu obyvatel. To již byl Hitler mrtev. Spáchal sebevraždu ve svém bunkru a byl spálen na dvoře starého kancléřství. Rudá armáda okupuje v podstatě rumiště. Střed města již téměř neexistuje. Pětina ze všech obydlí je zcela zničena, další tři pětiny jsou poškozeny. Podobně na tom jsou i školy, nemocnice, polovina všech nádraží i metro, jehož 437 tunelů se propadlo. Šíří se infekční nemoci a úplavice a rozpadlý sociální řád způsobuje dramatický vzestup kriminality (policie jen v břenu 1946 řeší 4120 loupeží a 52 vražd, po Berlíně se pohybuje na 0 zločineckých band). Znovu se lidé chovají podle slavného Villonova verše: „Nuzota z lidí lotry činí a vlky z lesů žene hlad.“ Ve městě bude mnoho měsíců nedostatek všeho, takže se rozšíří černý obchod. Protože peníze mají velmi malou hodnotu, platí až do roku 1948 za peněžní jednotku americká cigareta, které se říká Ami. Chybí také otop, což se projeví v první velmi silné zimě 1945–1946. Přes úsilí Spojenecké komandatury, nejvyššího společného okupačního orgánu, zmírnit následky nuzoty, ji nepřežije 60 tisíc Berličanů. A to i přes to, že sovětská okupační správa se od začátku snažila zásobovat město potravinami (pojízdné vývařovny).

Berlínská oblast byla podle Spojeneckých dohod z roku 1944 stejně jako celé Německo rozdělena do čtyř okupačních zón. Západní zóny a sovětská zóna byly relativně stejně veliké. Sověti spravují východní čtvrti s většinou historického centra (čtvrti Mitte, Prenzlauer Berg, Friedrichshain, Pankow, Weißensee, Lichtenberg, Treptow a Köpenick) o celkové rozloze 403 km². Západní Spojenci měli na starosti oblast o celkové velikosti 481 km². Francouzský sektor zahrnoval Wedding a Reinickendorf, britský sektor se skládal se čtvrtí Charlottenburg, Spandau, Tiergarten a Wilmersdorf a americký sektor zahrnoval Neukölln, Kreuzberg, Tempelhof, Steglitz a Zehlendorf. V západních sektorech žilo později celkem 2,1 milionu obyvatel, zatímco ve východním sektoru přibližně o milion méně. Spojenecká Komandatura, složená rovným dílem ze zástupců všech okupačních mocností, byla podřízena nejvyššímu okupačnímu orgánu Německa, Spojenecké kontrolní radě. Když v červenci 1945 skončila pouze sovětská okupace města a do Berlína přišly jednotky ostatních okupačních velmocí, převzala komandatura správu nad městem ve formě „nařízení berlínskému magistrátu a starostovi“. Komandatura sídlila v Berlíně–Dahlemlu (Kaiserwerther Strasse 14–18, dnes zde sídlí rektor Freie Universität). Narůstající napětí mezi Východem a Západem se projevilo v létě 1948 odchodem Sovětů. Komandatura fungovala i později pro Západní Berlín, oficiálně až do r. 1991.

Poté, co konference zahraničních ministrů skončila ve slepé uličce, rozdělila se i spojenecká správa Německa. 20. března 1948 opustil sovětský zástupce Kontrolní radu, a tím zablokoval činnost nejvyššího společného mocenského orgánu Německa. Nezávisle na sobě provedené měnové reformy v červnu 1948 roztrhly Německo také jako hospodářskou oblast a vedly k rozdělení Berlína. 16. června 1948 opustili sovětské zástupci také Spojeneckou komandaturu v Berlíně. Ihned po provedení měnové reformy v západních zónách nařídil sovětský vrchní velitel Sokolovskij měnovou reformu v sovětské okupační zóně a vyhlásil východní marku (Ostmark) za jediné zákonné platidlo v celém Berlíně. Západní velitelé Berlína zrušili ve svých sektorech platnost tohoto rozkazu a zavedli západní marku. Magistrát navzdory protestům frakce SED rozhodl, že v Berlíně budou souběžně platit obě měny (do března 1949). Nyní se Sověti pokusili ovládnout blokadou západního Berlína celé město. Blokáda začala v noci z 23. na 24. června 1948, ale již 26. června bylo zahájeno zásobování západního Berlína leteckým mostem. Nicméně blokáda nedosáhla svého cíle, neboť západní Berlín se nestal součástí sovětské sféry vlivu. Došlo tak k rozdělení dřívějšího říšského hlavního města. Po komunistické demonstraci přestěhovalo městské zastupitelstvo v září 1948 svoje sídlo do západního Berlína. 30. září prohlásilo masové shromáždění SED magistrát za „sesazený“ a SMAD [Sovětská vojenská administrativa] uznala nový magistrát v čele s Friedrichem Ebertem. Berlína. Jeho pravomoci byly omezeny jen na východní Berlín, protože západní mocnosti ho neuznaly. Konečně 1. prosince 1948 byl magistrát, svobodně zvolený v roce 1946, nucen přeložit svoje sídlo do západního Berlína. Nové volby se mohly konat jen v Západním Berlíně, protože ve svém sektoru je SMAD zakázala. Berlín byl rozdělen.

Weber, Manfred: Dějiny NDR. Praha 2003, s. 79–80.

Vzdušný most (Luftbrücke)

Západní Spojenci dokázali své okupační zóny zásobovat mezi červnem 1948 a květnem 1949 pouze letecky v rámci operace, nazvané *Vittles* (viktuálie, tj. potraviny). Obrovská americká a britská letadla (celkem 280 tisíc letů) přistávala na letišti Tempelhof a podařilo se jim zabránit vyhladovění západních sektorů. Celkový objem dodaného nákladu dosáhl 2,34 milionů tun přepraveného nákladu. Z toho největší díl činilo uhlí (1,44 milionu tun) a potraviny (490 tisíc tun). Zpátky letadla dovážela výrobky s označením *Made in blockaded Berlin* (asi 16 tisíc tun). Operace se neobešla bez smrtelných úrazů, zemřel 31 Američanů a 40 Britů. Na paměť bylo náměstí před letištěm Tempelhof pojmenováno Platz der Luftbrücke.

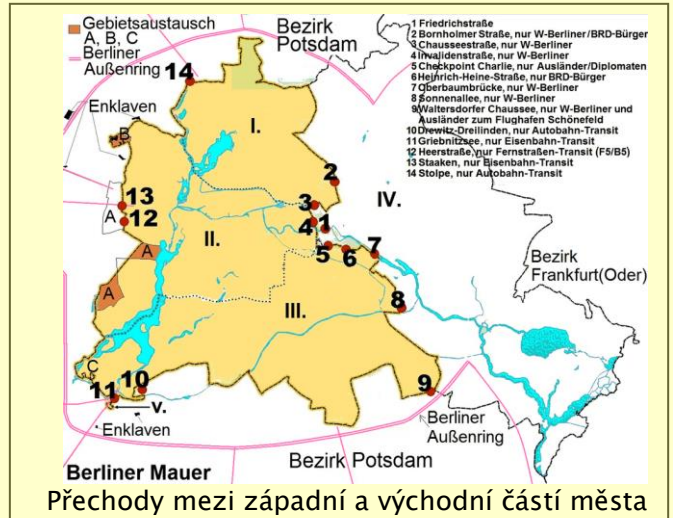

Na letišti Tempelhof

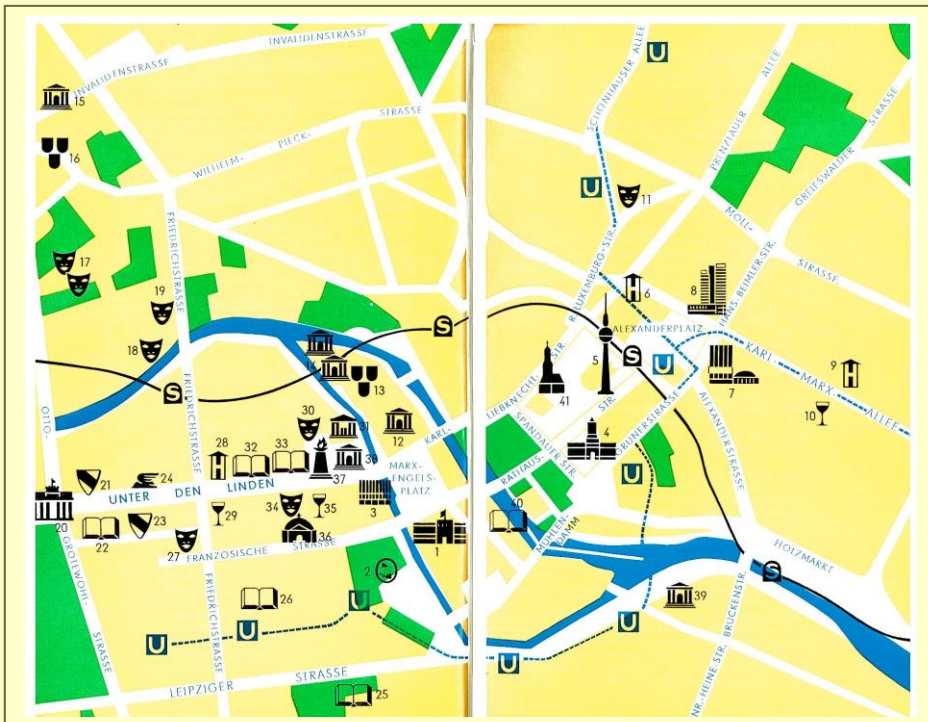
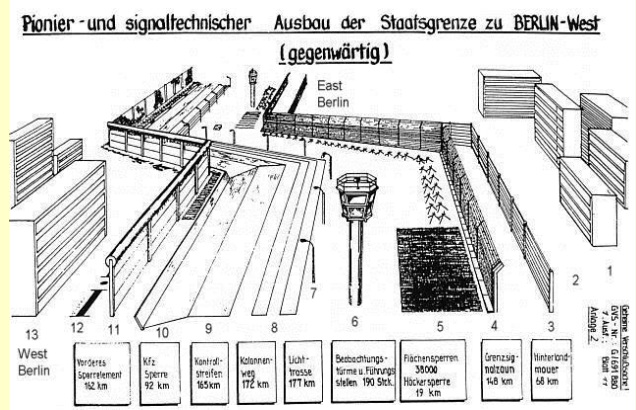
Letecký pohled na zed' kolem Braniborské brány

Přechody mezi západní a východní částí města

System zdi pohled ze "západu"

- MĚSTSKÉ CENTRUM (DETAIL)**
- 1 Státní rada
  - 2 Ústřední výbor SED
  - 3 Ministerstvo zahraničních věcí
  - 4 Radnice
  - 5 Televizní věž
  - 6 Interhotel Stadt Berlin
  - 7 Dům učitelů s kongresovou halou
  - 8 Dům cestovního ruchu
  - 9 Interhotel Berolina
  - 10 Restaurace Moskva
  - 11 Divadlo Volksbühne
  - 12 Staré muzeum
  - 13 Národní galerie
  - 14 Pergaméské muzeum a Bodeho muzeum
  - 15 Přírodovědecké muzeum
  - 16 Německá akademie umění
  - 17 Divadla Deutsches Theater a Kammerspiele
  - 18 Divadlo Berliner Ensemble
  - 19 Varieté Friedrichstadt-Palast
  - 20 Braniborská brána
  - 21 Velvyslanectví Polské a Maďarské lidové republiky
  - 22 Ministerstvo školství
  - 23 Velvyslanectví SSSR
  - 24 Ministerstvo zahraničního hospodářství
  - 25 Německá akademie zemědělských věd
  - 26 Německá akademie věd
  - 27 Komická opera
  - 28 Interhotel Unter den Linden
  - 29 Restaurace Lindencorso
  - 30 Divadlo Maxima Gorkého
  - 31 Ústřední dům Německo-sovětského přátelství
  - 32 Německá státní knihovna
  - 33 Humboldtova univerzita
  - 34 Německá státní opera
  - 35 Kavárna Operncafé
  - 36 Katedrála sv. Hedviky
  - 37 Památník obětem fašismu a militarismu
  - 38 Muzeum německých dějin
  - 39 Muzeum Märkisches Museum
  - 40 Berlínská městská knihovna

Bundesarchiv, Bild 183-D0807-0003-001

Foto: Kohls, Ulrich | 7. August 1965

Náměstí Karla Marxe s budovou Státní rady a radnicí v roce 1965

Někdejší Státní rada NDR se zachovaným portálem berlínského Městského zámku

Sovětský památník s 13 metrů vysokou sochou sovětského vojáka v Treptovském parku

Palác republiky
Parlament NDR – Lidová komora – stál v letech 1976–2008 na kraji Náměstí Karla Marxe nedaleko Státní rady

Socha Lenina o výšce 19 metrů stála na Leninově náměstí (dnes Platz der Vereinigten Nationen) ve Friedrichshainu, postavena ke 100. výročí narození V. I. Lenina léty 1972–1991. Na jejím místě dnes stojí fontána z přírodních kamenů.

Bundesarchiv, Bild 183-54710-0001

Foto: Bauer | 21. April 1955

Sovětské velvyslanectví v Berlíně na třídě Pod Lipami nedaleko Braniborské brány bylo postaveno ve stylu stalinského klasicismu v letech 1949–1951